

2885 //

Tröskning.

Rörande tröskningen, så skulle den vara avslutad innan jul, men den sista "kastningen" (rensningen av säden) skulle ske på julafton. Man gömde alltid någon orensad säd till julafton, så att man då fick "kasta" det sista av årets skörd.

1930

Lucia.

App. Feb. Jones in
Fur a by the

Ben. Blenda Jones
Vice Pres

4.1862

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

2885

Lucia firades ej, men enligt folktron var det en märkvärdig natt. Alla onda makter voro då, liksom julnatten, i rörelse, och man hyste en viss fruktan för att den natten vara ute och färdas. Under Lucianatten måste alla kvarnar och vattenverk stå stilla. Att hålla dem i gång var ej möjligt, ty antingen stannade de eller gingo sönder. Det berättas, att en mjölnare en gång trotsade förbudet och malde, men snart stannade kvarnen, omöjlig att få i gång igen, hur mycket vatten han än släppte på. Han gick ut för att se på vattenhjulet och upptäckte då en liten gubbe, som satt och höll hjulet.

Snäll
Alla
Välsignad
1930

Cyprianus Jonsson
Ben Jonsson Blenda

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

2885^{3.}

3

Årsgång.

s. 81. Årsgång

Att gå s.k. årsgång lär ha varit rätt vanligt, åtminstone utpekades många personer som misstänkta. För att bereda sig för detta värv fordrades en del mycket svåra uppgifter. Sålunda fick årsgångaren hela julaftonen vara både tigandes och fastandes. Vid mörkrets inbrott påbörjade han sin vandring, som utsträcktes till tre kyrkor, vilka han gick runt omkring. Först nu var han färdig till att skåda in i framtiden och se vad som kom att hända under det kommande året. Han mötte likfärder, hörde begravningssalmer sjungas och då av hammarslag såsom när kistlocket spikas fast, från de gårdar, där någon skulle dö under året. Hörde nödrop från de sjöar, där någon kom att drunkna.

Något som årsgångaren måste väl akta sig för var ett väsen, som benämndes glosen. (I tidningsart. står glo-

Skriv endast på denna sida!

Småland
Allbo län
Virestads m.

Uppf. av Joh. Jönsson, 1930
Efter Blenda Jönsson, f. 1862 i V.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

2885 ⁴¹

sen. Skall det vara vokalen e i sitsa stavelsen eller är det tryckfel?) Detta skulle likna en stor, vidunderlig sugga, för vilken det gällde att se upp, så hon inte sprang mellan benen på honom, ty då blev han klyvd.

Vad som nu än menas med glosen eller glosen, så har nog detta väsen i forntidens mystik spelat en framträdande roll, ty ännu för ett 60-tal år tillbaka var det sed, att om hösten när den sista säden avtagits, lägga undan några strån och gömma under en sten eller dylikt som glosen skulle ha på julafton. Det ser ut som om man i detta kunde spåra en uråldrig offersed.

Se sin tillkommande.

De unga kunde också under julnatten få veta vem som skulle bli den tillkommande maken. Den, som ville ha vetenskap om detta, måste liksom årsgångaren vara tigandes och fastandes julaftonen och så tillbringa julnatten ensam i ett rum, sittande framför ett bord, på vilket ställts två glas, det ena fyllt med vin och det andra med vatten. På tolvslaget kom den väntade och tömde då ett av glasen. Tog han vinglasen, var det en rik person eller blev det ett rikt gifte, men tog han vattnet, så betydde detta fattigdom och armod. Tiden, innan den väntade kom, var en svår provotid. De onda makterna, som ju denna natt voro i rörelse, försökte skrämma framtidsskådaren med hemska syner, och dess närmare tolvslaget tiden led, desto värre blev det. Så kunde det t.ex. se ut som om hela huset stode i ljusan låga, och svårt var det na-

turligtvis då, att inte i förskräckelsen ge till ett rop eller springa sin väg, vilket på inga villkor fick ske, ty då var det hela förstört.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

2885

6

Varsel.

I spiselaskan kunde man på juldagsmorgonen se om någon skulle födas eller dö i huset under nästa år. Syntes där fjät (fotspår) i askan riktade utåt, kom någon att dö från huset, voro de riktade inåt mot stugan, betydde detta tillökning i familjen.

Även julljuset var betydelsefullt. Detta fick ej släckas under julnatten, ty då troddes det, att man släckte ut ett liv inom familjen. Brann ljuset dåligt och ojämnt, så bådade det olycka, och hände det, att ljuset slocknade eller brann av, var detta ett tecken till dödsfall.

Den, som julafton gick till en gård och såg in genom ett fönster, under det familjen därinne åt kvällsmat, fick veta, om någon från det huset skulle dö det kommande året,

denne satt då nämligen huvudlös vid bordet.

Gick man tidigt på julaftonens morgon ut och lyssnade, hördes skärors klingande. Hördes dessa hugga i rask takt, så betydde detta god skörd, varemot ett långsamt skrapande varslade om dålig.

Klockan tolv julnatten blir allt vatten förvandlat till vin (en gängse folktro var att Frälsaren föddes denna natt och vid tolvslaget), och det har berättats om en man, som ville förvissa sig om huruvida detta var sant, vilket det också var, men när han smakat vattnet-vinet, så blev han blind till straff för sin vetgirighet.

Storm julnatten troddes båda krig och ofred.

2885

9

De dödas julotta.

Att de döda firade julotta tidigare än de levandes, var en allmän folktro, och många äro de historier om personer, som på grund av att deras klocka stannat eller visat fel, kommit för tidigt och därigenom oförmodat kommit till de dödas julotta. För att komma lyckligt ut ur kyrkan måste då denne lämna något efter sig, en klädespersedel el.dyl.

Jag minnes, hur min mormor, född 1829, död 1909, berättade, hur man på juldagsmorgonen kunde finna mull på kyrkbänkarna, som de döda lämnat efter sig.

2885

10

På juldagen

skulle man ut och "schätta"(springa efter,jaga) skatorna, ty då
blev man kvick och rörlig.

Julslakten.

Till de första julförberedelserna hörde slakten. I de förmögnare gårdarna slaktades både svin och fäkreatur, men i de fattigare hemmen fick det räcka med julgrisen. Slakten av grisen ägde rum i tidig otta. Redan vid tvåtiden på morgonen kunde det hända, att slaktaren anlände. Efter det han erhållit förtäring, till vilken hörde åtskilliga supar brännvin, s.k. slakt-supar, leddes grisen från stian in i köket, varest på "köksfyren" skållvattnet kokade. Här vid ljuset av stickbloss "stacks" grisen och skållades. När grisen var skållad och rakad, bars den in i stugan, där uttagningen av inälvorna och styckningen förrättades. Allt skulle vara klart innan det blev dager, varefter kvinnornas arbete vidtog, som i regel undanstökades under dagen och den kommande ~~natta~~ nattens lopp. Som en egendomlig sed kan nämnas, att vid

2885

12

tillredningen av slakten, man alltid skar bort och kastade ut ett par små flikar, som finnas vid hjärtats övre bas, och vilka benämndes "olydnadsöron". Dessa fingo ej ingå i "hackematen", ty då blevo barnen olydiga, om de äto av den.

Slaktaren erhöll i avlöning ej något mer än en svartkorv (blodkorv) men riklig förtäring av såväl vått som torrt hörde till, och man talade alltid om slaktegille liksom brytgille, skuragille och höstagille.

12.
2885

13

Julbaket.

Bröd bakades före jul så mycket, att det of-
tast räckte ända till värfrudan. Brödsorterna voro vörtbröd med
ojäst dricka till spad, siktebröd och grovbröd. Till grovbrödet
tog man sammalet mjöl samt även sädorna (kliet), som tillkommet
vid siktningen av det mjöl, som skulle användas till siktebrödet
eller finbrödet. För att det ej skulle bliva alltför torrt koktes
upp vatten och slogs på mjölet kvällen innan bakningsdagen.

Vidare bakades tolvhälakringlor, vilka fram-
ställdes på så sätt, att degen trillades ut i långa, smala tril-
lingar och därefter flätades ihop till en kringla av rund eller
oval form och med tolv hål i.

Även bakades kringlor med tre hål, trehälakring-
lor, samt julpyttor och bröd i form av gubbar, häst och ryttare
o.dyl.

2885

14

Ofta bakades ett särskilt bak med något mindre kakor än vanliga, avsedda för de många tiggare och fattiga, som dagarna före jul gingo omkring i gårdarna och tiggde. En hänsyftning härpå ha vi det ännu ej glömda ordspråket: "Blank som en tiggarkrycka dagarna före jul".

15.
2885

15

Julbrygden

förestods rätt allmänt av husfadern själv. Det första man brygde kallades öl, julöl. Därefter späddes ytterligare på mäskan och framställdes ett svagare öl, som kallades bier.

2885 16.

16

Julveden.

Ved hemforslades och småhöggs så mycken,
som gick åt till hela helgen eller till tjugodag^{kv} Knut och av den-
samma bars in i stugan på julaftons morgon ett förråd för de förs-
ta helgdagarna, så man slapp gå ut och hämta.

Julpyntning.

Ett av de första göromålen på julaftonsmorgonen var att, som man sade "pinna upp julen", d.v.s. fästa upp väggbonaderna, takduken m.m. På 1860-70-talet började sorgligt nog de gamla vackra och originella bonaderna undanträngas av en del tyska färgbilder eller julabrev, som de kallades, föregångare till de bekanta oljetryckstavlorna. Dessa julabrev hade man liksom bonaderna uppe endast om julen och gömde dem från den ena julen till den andra.

2885

18

Julafton.

Klockan tolv julafton ansågs helgen på all-
var ha trätt in, och då skulle allt arbete utomhus vara undan-
stökat. Golvet hade beströtts med finhackat granris, sängarna
uppbäddade med ny halm underst. Att förr hela golvet beströddes
med halm är säkert, alla gamla säga sig ha hört det berättas av
sina föräldrar och förfäder. I taket över bordet uppfästes en sär-
skild duk, takduken, som var försedd med fransar, vilka föllo ned-
åt, och bildade alltså denna duk ett slags baldakin över julbor-
det. Från mitten av duken nedhängde ett slags takkrona av halm.
Den var konstrikt sammansatt av korta råghalmspipor, 10-15 cm.
långa, färgade i olika färger samt uppträdde på tråd, varigenom
sammanfogningen möjliggjordes, och på väggarna voro bonaderna
uppinade. I äldsta tider användes nog träpinnar för dessa jul-

2885

19

prydnaders uppfästande med hål för detta ändamål borrarade i väggarna och taket, varigenom uttrycket, att pinna upp julen, uppkommit. På bordet placerades en s.k. äpplastake. En sådan har funnits i mitt hem, och som jag från barndomen mycket väl minnes. Denna var förstås tämligen enkel (de torde väl annars kanske varit utsirade, svarvade o.dyl.) och bestod av en alnshög, fyrkantig stake, avsmalnande uppåt till en spets och nedtill fäst i en fyrkantig fot. I stakens fyra sidor voro inborrade raka pinnar, som lutade något uppåt. Pinnarna voro längst underst och kortades så av undan för undan uppåt. På pinnarna, som voro ^{fästades} spetsade, så äpplen. Ett slags små, röda och tämligen hårda äpplen av en besksöt smak, var den sort, som man använde och kallade för juläpplen. Aproppå äpplen, så troddes, att om man under julnatten låg på ett äpple, gömt under huvudgården, och på morgonen, när man vaknade, åt upp detsamma, så slapp man besväras av tandvärk under följande år.

Efter utomhusarbetets slut blev det först allmän stortvagnning med ombyte av linne och påtagning av helgdagskläderna. Så snart fläsket och sovlet i den stora grytan var kokat, blev det till att "doppa i grytan", som sattes mitt på golvet och omkring vilken familjens samtliga medlemmar och tjänstefolket samlade sig. En viss ceremoniell ordning iakttoogs härvid, i det att husfadern inledde akten, därefter husmodern, så barn

20.
2885

20

och tjänstefolk i tur och ordning. Julafton kallades också av somliga för "den stora dopparedagen".

På julbordet var, förutom fläsk och kött, julgröten, en för julens firande nödvändig rätt och synes för övrigt vid många tillfällen ha intagit en framstående rangplats. Det talades om höstagröt, när slåttern var slut, och skuragröt, när säden var skördad, och vidare ingick den i de "förningar", som man medförde till gille. Vidare finnes en otalig mängd rim om gröten s.k. grötrim. På bordet lades fram s.k. julhögar för barnen, bestående av ett finbröd, tre- och tolvhälakringlor, en julpytta, en julgubbe och en julhäst med ryttare. Julhögar brukade även skänkas bort. Så t.ex. gav husmodern julhögar till sina gud-söner och guddöttrar, som de barn, hon burit till dopet, benämndes, och som hon varit s.k. gudmor åt.

På julafton brukades även kokas s.k. torrsudna bönor (bondbönor). De kokades tillsammans med något fläsk, vilket efter en stund togs upp, varefter bönorna fingo koka tills spadet var slut (torrkoka). Det berättas, att gubbarna förr hade dyl. torrsudna bönor förvarade i hattarna med sig till kyrkan på juldagsmorgonen och använde dem såsom tilltugg till brännvins-sunarna. Lommaflaskan var nämligen då en nödvändighet vid kyrko-besök. Förvaring av bönorna i hattarna förefaller oss svårt och mindre lämpligt, men det måste ha varit tämligen höga hattar och

2885

21

försedda med någon slags inrättning i samband med fodret. Även gav man skatorna torrsudna bönor på juldagen.

När aftonmåltiden var slutad och bordsbönen läst, framtog husfadern bibeln och läste ur densamma julevangeliet. Det var sed att läsa julevangeliet direkt från bibeln och ej från psalmboken. Ser man efter i gamla biblar, finner man ofta, att bladen vid 2 kap. av Lukas evang. äro trasiga och solkiga.

Bordet dukades ej av på julafton. Man trodde, att förfädernas andar denna natt gästade sina forna hem, varför bordet ej fick vara tomt, utan de skulle välsigna maten.

Kom någon till en gård i juletid, fick denne, även om han var en vilt främmande person, ej gå därifrån utan att ha mottagit något till förtäring, ty i annat fall sades det, att han "bar ut julen".

2885

22

De första juldagarna

höll man sig stilla hemma. Att då gå bort till något ställe i
byggen ansågs ej passande.

Småland
Västertal
Aller led.

Beskrifning av Blenda Jönsson
Västertal

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

2885

23

Annandagen.

Att rida Staffans skede på annandagsmorgonen. Staffans ske-
finnes inga gamla här på orten, som kunna minnas eller redogöra de.
för riktigt. De säga sig endast ha hört, att hästarna och även
ryttarna brukade vara utklädda.

Likaså sätta de Staffansritten i samband
med "måkningen", som av bygdens unga män företogs i ladugårdarna
tidigt på annandagsmorgonen, och vilken sed i enstaka fall före-
kommit ända in på 80-90-talet. Bygdens unga män uppsökte härvid
företrädesvis de gårdar, där det fanns giftasvuxna flickor. Vid
dessa färder redo de dock ej utan gingo till fots. Hade någon
gårds ägare skaffat sig ovänner eller var mindre omtyckt, kunde
det hända, att "måkarna" ej drogo sig för att begå åtskilliga slags
nidingsdåd. De kunde t.ex. släppa djuren lösa, fylla krubborna

"Måkning!"

med gödsel och bedriva en del ofog.

Annandagen var det sed, att ungdomen skulle till kyrkan, som det påstods för att visa sina nya kläder, som de fått till julen. På julottan användes vanligtvis de gamla helgdagskläderna, ty då vid lyse skönjdes det ej så väl, hurudana kläder man hade, som vid dagsljus.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

2885

24

25
2885

25

Tomtar och vättrar.

Att på julaften sätta ut gröt till tomten torde ha kommit ur bruk för ganska länge sedan, enär inga gamla minnas att så skett, dock säga de sig ha hört berättas av sina förfäder, att det varit brukligt i deras ungdom. Men det har varit en allmän tro, som hållit i sig ända in i senare tid, att varje hus och gård haft sin tomte, åtminstone fanns en sådan i de hem, där allt artade sig väl, och folk och kreatur trivdes.

Likaså trodde man på något väsen, som benämndes vättrar. Dessa synes ha föreställts som något slags underjordiska varelser, enär man alltid aktade sig för att på marken slå ut kokhett vatten, ty då kunde man skälla vättren, som var farligt. Man blev då sjuk och fick en del elakartade utslag över hela kroppen.

26
2885

26

Fastän jag håller på att komma utom ämnet, vill jag dock berätta en gammal, här i orten känd historia, om tomten. - Det var en gång en bonde, för vilken säden var så välsignad, så att han höll på aldrig få avtröskat. Hur mycket han tröskade, så fanns där ändå lika mycket kvar i ladan. Då beslöt han att en natt lägga sig på lur i ladan, och se hur det förhöll sig. När han legat där en stund, kom en hel trupp med små tomtar, medförande var sin sädesbörda. Sist kom en liten stackare, vilken ej bar mer än en kärve och ändå pustade och stönade värre än de andra. Vid åsynen av denne, var bonden dum nog att yttra: "Det är väl ingenting att pusta för, när du inte har mer än en kärve!" Men detta behagade ej tomtarna, och från den dagen drogo de från bonden istället för till honom, så att han blev fattig och eländig.

27.
2885

27

Husdjuren under julen.

Beträffande husdjurens utfodring julafton
har jag ej hört något annat, än att oxarna och korna skulle då
ha ärthalmen, som alltid gömdes till julafton.

2885

28

På juldagen

skulle man äta potatis, detta för att potatisskörden skulle bli
god under kommande år.

2885²⁹

29

Farengladan.

Dagen efter trettondagen kallades för far-
engladan (far-engla-dan), av vad orsak har jag ej hört.

Småland.
Västertad sn.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

30.
2885

30

Nötlekar.

Nötter var också något, som oundgängligen hörde till julen och "bo byandet", som nötlekarna i gemen kallades, var barnens käraste sysselsättning, och även äldre deltog gärna i dessa lekar. Det vanligaste rimmet var: A: Bo by. - B: Bo mä. - A: Hur många? - Detta rim har nog ursprungligen haft en annan ordalydelse.

A: Min so traskat till skogs. - B: Min med (mä).
A: Under vilket träd vilar hon? - En nöt var lagd under en av den knutna handens fingrar.

A: Bo by på slumpen. - B: Kärningen läg i sumpen. - A: Hur många år?

A: Nöta gunne. - B: Gott ja vunne. - A: Ovan eller unne?

Skriv endast på denna sida!

31.
2885

31

Danslekar.

En mängd danslekar förekommo också, men tyvärr har jag ej kunnat få upplysning om den fullständiga texten. Den vanligaste var den allmänt kända:

Nu är det jul igen
Och julen varar väl till påska
.....

Men så ett par andra:

Mäns i Snoppareboa
Mälkar(mjölkar) sina ko
Hansa käring
Hon står bara å glo.

Anders Persson stuga
Står i ljusan låga
Alla julaljusen brinna
Hej hoppsan
Lika gottsan.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

32.
2885

32

Avslutar härmed mina anteckningar under hopp
att något i desamma kan utletas, som är av intresse för folkmin-
nesforskningen.

Högelid, Fanaholm den 8. jan. 1930

Johan M. Jonsson.

Småland
Möbo hd
Väststad sn
Appt. år 1930

Appt. Jonsson J. C.
Ber. Jonsson Bledda
född 1862.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

2885

33

Efter julottan.

Den, som först kom hem från kyrkan på juldagsmorgonen, skulle ta silverbägaren med det öl, som stått i denna under julnatten, samt gå ut och tömma densamma i humlegården över humlen.

2885 ^{32/1}

34

Staffans skede.

Bygdens unga män brukade annandagens morgon rida omkring i bygden (Staffans skede) varunder sjöngs Staffans visa. Min sagesman kunde ej minnas mer än en strof, och det är föga troligt, att den är fullständig. Den lyder:

Staffan, Staffan stalledräng
Jag ser genom edra fönster blå
Öl och brännvin i varje vrå.

Vid varje gård fingo Staffansriddarna matvaror, som den ene i sällskapet mottog och förvarade till annandagens kväll, då de alla samlades på ett ställe och hade gille (kalas).

2885

35

Juldagens väder.

Om solen sken på juldagen, även om det ej
var längre tid än som fordrades för en ryttare att bestiga sin
häst, så var detta ett gott tecken för det kommande året.

36.
2885

30

Julanatt.

Änkan Kristina Nilsson, Övraön, Virestad,
född i Stenbrohult, har berättat för mig, att det förr troddes,
att om det stormade julanatt, så blev det dålig fruktskörd.

Fruktskörden.

Detta är ju motsatsen mot vad folk trodde i
Vissefjärda enl. tidningsartikeln, men folktron har väl varit o-
lika på olika trakter.

Något om Fröa eller Fröja hade hon ej hört.

Fröja.

Julanatt.

Av en sagesman, jag kan ej minnas vilken,
har jag hört, att så många träd, som blåste ner i skogen om jula-
natt, så många stormän skulle dö under det kommande året.

38.
2885

38

Jul- och nyårshälsningar.

Julhälsningen under julen lydde förr: "Lycka till en god jul och allt det som kärt är!"

Nyårshälsningen var även densamma: "Lycka till gott nyår och allt det som kärt är".

Likaledes brukades även sägas, ifall det var till en ogift person man hälsade: "Lycka till en (ett) god(t) jul (nyår) och en grann fästman (fästmö)!"

39,
2885

39

Granar framför stugan.

Egendomligt nog säga sig inga gamla här i
södra Virestad ha hört, att man satte granar framför ingången till
stugan eller där hängde något slags trädgrenar.

Västertäl, S.M.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

40.
2885

40

Lagan "Sonalyckan".

Att den sista kärven, som tröskades på lo-
gen före jul, kallats för "sonalyckan", håller jag för mycket tro-
ligt, fast jag ej hört den benämnas så i detta fall. Däremot har
jag ofta hört det sista i en flaska kallas sonalyckan. En person
som t.ex. bjuder ett sällskap på sprit, säger ofta, när han töm-
mer flaskan, till den, som fick det sista: "Nu fick du sonalyckan".
Därför är det möjligt, att även sista kärven haft denna benäm-
ning.]

Västerås, Sm.

41
2885

41

"Ungar".

Att de sist skördade smånekarna kallats "ungar", tror jag också. Smånekar kallas än i dag här på orten ungar. Vid skårens slut händer det ofta, att den siste kärven råkar bli mindre, och upptagerskan säger: "Här fick jag inte full nekar, det blev bara en "unge". Eller om mycket små kärvar bindas, kan det yttras: "Det var små nekar. Det är bara ungar".

40
7/21
2885

42

Årsgång.

Att ordet "årsgång" betyder växtligheten under ett år, är väl det troligaste. De gamla kalla alltid växtligheten under ett år för årsgång. Så sägs det: Det har varit en bra årsgång i år. Det vore bra, om det bleve bättre årsgång i år, än det var i fjol.

Småland
Näbo h.d.
Västertid

J. K. Nilsson
1930.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

43.
2885

43

Järul.

Det är inte alldeles säkert, att ordet Järul förekommit här på orten. Jag har frågat många gamla därom, men ingen säger sig ha hört det.

44
2885

44

Svinslakt.

Det brukades förr, att när man slaktat en sugga, tog man och skar vårtorna(spenarna) av denna och bar ner dem till svinstian, i vilken de kastades under yttrandet: "Så många grisar vill jag ha till nästa år".

7/5.
2885

45

Ljusstöpning.

Vid ljusstöpning användes en av dessa gammaldags, höga smörkärnor, som fylldes med vatten och smält talg. Innehållet måste hållas vid lagom temperatur. Ljusvekarna vaxades, så att de blevo styva och fördes så ned i blandningen, i vilken talgen flöt överst, varvid ett tunt lager fästes vid tråden. Tråden hängdes upp för att stelna, varefter undan för undan nya trådar doppades, ända tills ljusen erhållit önskad tjocklek.

När julgrisen slaktades.

Skildring från 1870-80-talet.

Till så gott som vartenda hushåll slaktades minst en gris till julen. Slakten förrättades vanligen i slutet av nov. eller i början av dec. månad. När dag för slakten var bestämd, blev det först husmoderns göromål att ordna med, som det hette, slaktgillet, ty gärna skulle det vara lite mer än de vanliga rätterna på bordet denna dag, och far måste skaffa slaktbrännvin, ifall han ej hade sådant till hands. I tidig otta, ofta redan kl. 3 på morgonen, anlände slaktaren. Denne var i allmänhet en knekt eller torpare, som förrättade allslakt inom byn och den närmaste orten däromkring. Visserligen fanns det en och annan bonde, som var kunnig med slakt, men i de flesta fallen var ej detta förhållandet. Vid ankomsten trakterades slaktaren med några supar brännvin samt lite torrmat "till att bita på" efter suparna.

Därefter begav man sig ut till stian för att hämta grisen, om ~~XXXX~~ vars överkäke man lade en snara av ett starkt snöre och i detta leddes han in i köket, lyftes där upp på slaktbänken eller slakt-tavlan, som den vanligen kallades. När grisen blivit fastbunden vid tavlan, rakade slaktaren med sin skarpa stickkniv först av håren under halsen, där han skulle sticka, och stack så, först helt lätt för att blodet ej skulle spruta och spillas, och därefter stack han ännu en eller ett par gånger till. Djurplågeri hade man den tiden ingen tanke på. En person höll en kruka, i vilken fanns en slump grovt rågmjöl och några nypor salt, under och rörde med en "klyngig" käpp, ett s.k. grötaträ. Belysningen erhöles från bloss av torrvedstickor. I regel var det småpojkar, som fick till uppdrag att hålla dessa, och denna sysselsättning var ofta en fasa för dem, ty på grund av ångan, som upstod från skällvattnet, hade stickorna svårt för att brinna, och var därtill slaktaren en arg och vresig person, som svor och röt, om de ej lyste till belåtenhet, så var det så mycket värre. När grisen var stucken och död, skulle slaktaren in i stugan och ha "stick-supen". Stundom kunde det bli mer än en.

Så påbörjades skällningen. Med en skopa upp-östes skällvattnet ur grytör eller kittlar och slogs på grisen. Kring slaktbänken var fastspikad en par tums hög list med öppning endast på ett ställe, under vilket sattes en balja. Genom

47.
2885

47

48.
2885

48

denna anordning kunde man något så när hopsamla det skällvatten, som använts. Efter det att grisen blivit skällad, bars den in i stugan, där uttagningen av inälvorna och styckningen förrättades. När "istran" blivit uttagen, vägdes den omedelbart, och av dess vikt bestämdes det, om grisen var bra eller dålig. Några andra delar av grisen vägdes aldrig.

I dagningen hade slaktaren "gjort ifrån sig" och blev nu rikligen ~~KAXXKAX~~ trakterad med mat och brännvin. Denna traktering fick han väl räkna som den förnämsta valutan för sitt arbete, ty dessutom erhöll han ej något annat än en svartkorv (blodkorv).

För kvinnorna vidtog nu ett rastlöst arbete. Slakten skulle i huvudsak tillredas och undanstökas under dagens och den kommande nattens lopp. Att ha detta arbete och "dra med" under flera dagar, ansågs som en "stor skam" och som ett bevis på kvinnornas oduglighet. Det berättas t.o.m. att det hände, att slaktaren fick sin korv med sig hem, när han lämnade gården. Mor i huset hade då lockat far till att medelst brännvinsflaskan uppehålla slaktaren så länge det var nödigt. Så fort svartkorven eller blodpölsorna voro kokta, skickades även sådana till vänner och grannar såsom "smakor". Så skulle kött och fläsk hackas till hackemat, av vilken isterbanden bereddes. Vid hackningen hjälpte ofta manfolken till. Hackningen verkställdes på en bänk, den s.k. hack-

49.
2885

49

bänken, med en liten yxa, handyxa. Hackebänken var gjord av en grov, halvalnslång trädkobb, som på barksidorna avjämnats till en fyrkant. Under den ena av de avskurna sidorna hade inborrats fötter, och kring den övre var spikad en tre eller fyra tums hög list, för att hackematen ej skulle falla på golvet. Vid fjälningen av korvarna användes s.k. fjälhorn. Dessa bestodo av vanliga ko- eller oxhorn, som avsågats till lämplig längd vid den grovlek, som passade. Av levern bereddades särskild korv, leverkorv. Lungan fick oftast följa med hackematen till isterbanden. Istran saltades lätt och gömdes. Plockistret, som man plockade av från tarmarna, smältes, sedan man noga plockat bort alla körtlar till smult, som det hette. Av huvudet bereddades huvudsyltan eller pressyltan och av buk**bäl**tan rullsyltan. Gallan tog man vara på. Den var bra att lägga på kylskador. Mjälten användes ej, men man tog ett stycke av den och lade i korvkitteln, för att korvarna ej skulle spricka. Från lungan (jag uppgav i mina förut insända gamla julseder hjärtat, men detta lär vara fel) bortskar man ett par små öronliknande ~~XXXXXX~~ flikar, olydnadsöronen. Det sades, att om en havande kvinna kom till att äta korv, i vilka dessa funnos, så blev barnet olydigt. Dagen efter slakten saltade man fläsket i fläskakaret. De olika delarna benämndes: bogbitarna, mitterbitarna, lärbitarna eller lärstekarna samt ryggen, till vilken svansen hörde. Denna brukade skänkas bort till rackaren. Det var vanligt, att rackare-

käringen yttrade, när hon kom in i en gård: "Å, mor lilla, var snäll
å ge mig grisrompan". Nu var det så, att hon ej gärna var nöjd med
själva "rompan" utan ville, att ett stycke av ryggen skulle följa
med.

Man skulle ej "ynka" (beklaga) slaktdjuret.

Det fick då svårt för att dö.

Var det en sugga, som slaktades, skar man av
vårtorna (spenarna) bar ut och kastade dem i stian med orden:

"Så många grisar vill jag ha till nästa år!"

50.
2885

50

Fallandesjuka.

När grisen var stucken, fick ingen, förrän han var död, gå genom någon dörr. Havande kvinnor fingo ej vara närvarande, när man tog död på grisen, ty då fick barnet fallandesjuka. Skulle av en händelse i alla fall en sådan kvinna komma att vara med, skulle hon, för att undvika skadliga inflytelser, slicka på slaktkniven.

Korvkokning.

Den, som kokade blodkorven, ropade, innan de lades ner, denna fråga till någon, som befann sig inne i stugan: "Är Håll hemm?" Den innevarande svarade: "Ja, det är han". Detta uppfattades väl troligen som skämt.

53.
2885

55

Hästslakt

ville inge hederlig person utföra. Denna utfördes av rackaren. Betalningen härför var olika, men ett var säkert, att på den gård rackarn utförde några sysslor, där fick man också giva honom och hans familj samt kanske ännu ett par familjer till mat och husrum för natten. Kastreringen av föl var också rackarens uppgift. Lika-så ansågs det ohederligt att avliva kattor och kattungar, varför detta anförtroddes åt rackarn. Att skjuta en katt med bössa, ville ingen, ty det troddes, att bössan ^dpå blev förtrollad, så att det ej mer gick att skjuta rätt med den.

Man kan nästan med visshet säga, att det är denna folks vantro och föreställningar, som under tidernas lopp gjort det möjligt för dessa vandrar- och tiggarfolk att existera. Man behövde dem. Annars skulle man säkerligen ej tolererat såda-

na friska, starka tiggare.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

54
2885

54

Skriv endast på denna sida!

Årsgång.

Nils Andersson, Övraön, säger sig ha hört,
att årsgångaren skyddade sig mot glosen med en liten stav eller
pinne. Av vad trädslag denna skulle vara, har han ej hört.

56.
2885

56

Danslekar.

Under julen dansades flitigt på de s.k.
julagillena folkdanser eller, som de vanligen kallades, julale-
kar och sjöngos eller spelades folkvisor. Här nedan följer några
upptecknade efter uppgift av Änkan Gunilla Svensson, Skinnakärr,
Fanaholm, Virestads socken.

Flickorna bildade ring och gingo runt, under
det de sjöngo:

Flickorna gå ut
Ut i ett beslut
Ut i tankarna fulla
Att söka sig en vän
Den de kär kunde hålla.
Kom lille vän! (eller Kom gosse lille!)

Skriv endast på denna sida!

(Nu bjödo de upp var sin gosse och fortsatte:)

57.
2885

Mej ska du få.

Säj var har du gjort av ringen?

Räck så hit din hand!

(De taga nu varandra i hand.)

Tag mig så i famn!

Tala om det för ingen!

57

De gossar, som blivit uppbjudna gå nästa
gång i ringen, och då lyder sången:

Gossarna gå ut.....

58.
2885

58

Enligt en liten förändring av nämnda folklek
tillgår den så, att tre gossar eller flickor bilda ring, och
sången lyder:

Tre vackra flickor i en ring
De vackraste man kunde få se
Flickorna vända sig omkring
(Härvid vända de sig.)

Sökande vännen sin.

Kom lille vän!

Mej ska du få.

o.s.v.

varvid det tillgår som förut nämnts.

59
2885

59

Tre gossar sätta sig intill varandra på
stolar eller en bänk. Flickorna bilda ring omkring dem och sjunga
under det de gå runt:

Tre ungarlar sätta sig ner
Och se på de flickor, som här träda fram
(dessa versrader sjungas flera omgångar)
De vackraste flickorna sätta sig ner
(nu taga pojkarna var sin flicka i knäet)
Och sitta de länge, så talas de vid.

60.

2885

60

En annan:

Gubben skulle stöpa ljus
Talgen ville inte fastna
Talgen ville inte fastna
Tradlia, tradliala.

6/c
2885

61

Hopp min Annika! Hopp min Annika!
Kom, så ska vi dansa!
Skynda på! Skynda på!
Vi ha längre väg att gå.

62

2885

62

Per i Rompeboda, Per i Rompeboda
Sädde rovefrö i hättan (mössan)
Å dä växte opp
Å dä ble så gott
Tusen tunnor etter (etter) skäppan.

2885

63

Alelöv å lindelöv
Å näven full av nötter
Dansa kveckat min lilla vän!
Jag frys om mina fötter.

Densamma något omvänd lyder:

Alelöv å lindelöv
Och masarunnet fere(vresig fur)
Denna flicka dansar bäst
Som dansar med sin here (gosse).

64/
2885

64

Nedanstående är enligt uppgift mycket gammal
och brukade ofta spelas på fiol.

Gubben skulle täcka bastetak
Hej de faderalla
Kärringen sto ner å ba
Att gubben skulle nederfalla
Å Gudskelov
för då gubben dog
Nu får jag sätta håret i kransar
Och taga mig en speleman, som spelar
När jag vill dansa.

65

2885

65

Uppå källarbacken, uppå källarbacken
Har jag en vän
Vacker är han
Stilig är han
När han dansar.

66.
2885

66

En gammal hambo:

Potteboa Jösse. Potteboa Jösse
Älskar jag så innerligt.

Eller:

Jylaboa Hanna, Jylaboa Hanna
Älskar jag så innerligt.

67.
2885

67

Den gamla kända "Gubben Noak".

Gubben Noak, gubben Noak var en hedersman
Han kröp upp i pipan
Och ramla ner i grytan
Ingbor (Ingeborg) lella, Ingbor lella,
Hjälp mig om du kan.

68.
2885

68

"Stjåla makar" eller änkeleken.

En lek, som förr mycket lektes, var att "stjä-
la maka" eller, som den också kallades änkeleken. Sången var nog
lite olika på olika orter. Här lydde den vanligtvis:

Udåen sitter å sover. Å udåen sitter å sover.

Udden är så later. Å udden är så later.

Statt upp och lev
Ligg inte å dra dig
När du blir gammal
Vill ingen ha dig
Sitta i en vrå
Då kan du väl få

Men mitt unga hjärta får du ej.

Skriv endast på denna sida!

Å udden går ^{och} vanglar. Å udden går och vanglar.

Å nu var kvicker. Å nu var udden kvicker,
Som tog en sådan flicka.

Å nu var udden dummer. Å nu var udden dummer,
Som tog en sådan gumma.

69
2885

69

70
2885

70

Jullekar.

En lek, som mycket brukades var "Gömma ringen", vilken tillgick så, att deltagarna med undantag av en, som innehade ringen, satte sig i en rad på en soffa eller en rad stolar med händerna sammanknäppta. Den, som hade ringen (ringen hölls dold i handen) gick bort till den, som satt ytterst, tryckte ner sin knutna hand mellan dennes sammanknäppta händer med uppmaningen: "Göm ringen!" Detsamma upprepades för nästa näste man o.s.v. tills alla hade lätsat sig få ring. Ringutdelaren gick så återigen ut med raden av de sittande, slog till dem handen över deras händer, en efter en, under orden: "Göm väl!" Därefter frågade han (hon) någon av de sittande: "Vem har ringen?" Denne utpekade någon. Hade ej denne ringen, blev även han tillfrågad, om vem som hade ringen. Så fortgick det, tills någon gissat rätt. Den, som gissat rätt,

Gömma ringen.

71.
2885

71

fick så följa med ringutdelaren avsides eller i ett annat rum, varvid de isamråd utvalde åt den, som erhållit ringen tre pojkar, om det var en flicka, och omvänt, om det var en pojk. Så avmätte de med handen en höjd och frägade: "Vad ska du ha den till, som är så hög?" Den, som hade fått ringen, måste nu uppge något, var-till denne skulle användas, såsom t.ex. baka, skura, sopa, tröska o.dyl. En av de tre måste han ha, som det hette, "till sitt eget" d.v.s. gifta sig med.

Den, som fått ringen, skulle så nästa gång lämna ut den.

70
2885

72

Sitta på "understol".

En annanlek var att sitta på "understol".

En av sällskapet satte sig på en stol mitt på golvet och sade sig likna något föremål, t.ex. "jag liknar mig vid en kruka!" Nu framställa de övriga frågor, t.ex. Jag undra om krukan har några öron? - Jag undrar, vad som finnes inuti krukan? - Jag undrar, om krukan är hel eller sprucken? Så kunde en hel mängd frågor framställas. När frågorna tagit slut, fick den, som suttit på stolen, bestämma, vilken som närmast skulle intaga platsen, och blev det i regel den, som framställt den styggaste frågan.

73.
2885

73

Fria på narri eller för roskull.

Detta tillgick så, att pojkarna skulle avlägsna sig eller gå ut i ett annat rum för tillfället. Lekledaren delade så upp flickorna, så att varje flicka erhöll en pojke, som skulle "fria" till henne, och som hon skulle ge "ja". När detta var gjort, ropades en pojk in, och denne skulle gå fram till någon av flickorna och buga sig för henne. Hade han råkat den rätta, sade hon "ja", och han fick gå och sätta sig. I annat fall vände hon honom ryggen till, och han fick återigen gå ut, varefter näste man ropades in. Så fortgick det, tills alla råkat rätt.

74.
2885

74

Isak och Esau.

Deltagarna ställde upp sig i ring med undantag av två, som skulle vara inne i ringen. Den ene av dessa skulle ha bändel om ögonen och försöka fasttaga den andre. När han ropade: "Var är du, Esau?" var denne skyldig att svara: "Här är jag!" Det gällde nu att ta fatt honom, vilket inte alltid var så lätt, ty i detsamma han svarade, sökte han smita undan till ett annat ställe av ringen.

70.
2885

75

Grötrim.

Några grötrim, som syfta på grödan, har jag ej lyckats få reda på. De flesta äro skämtsamma. Här några:

Denna gröten är kokt vi ved och pinnar
Gu välsigne X och hans kvinna.

Denna gröten är kokt i en gryta å inte i en gräjp(grep)
Du ä den låjaste(fulaste) ja våjt(vet).

Denna gröten är kokt i en gryta å inte i ett glas
Du rimmade rätt som ett as.

Denna gröten är kokt i en gryta å inte i ett ägg
Denna gröten få inga andra äta än de som ha skägg.

Motrimmet lydde: Denna gröten är kokt i en gryta å inte i ett höns
Vi ha skägg vi mä, fast det inte syns.

76
2885

Denna gröten är kokt i en gryta och inte i
ett laken(lakan)
När gröten kommer på bordet är drängen vaken.

76

Denna gröten är kokt i en gryta å inte på en
spae(spade)
Det var lögn vart or du sae.

77.
2885

77

Begravning.

Till mina förut insända uppteckningar om gamla begravningsbruk göres följande tillägg.

Änkan Gunilla Svensson, Skinnakärr, upplyser, att förburos liken till kyrkogården. De fingo ej köras efter hästar utan buros av begravningsgästerna hela vägen. Detta skedde, även om vägen stundom, såsom här i Virestad, kunde vara bortåt två mil lång.

Småland
Mbs
Väststad
Sept. 1930

Sept. 1930
Ber. Jonsson Blenda
Född 1862

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

78.
2885

78

Efter julottan.

Ernst Persson, Fanaholm, upplyser, att hus-
fadern, vid hemkomsten från kyrkan på juldagsmorgonen, skulle ta
i en gren av fruktträden och skaka denne. Detta för att fruktskör-
dens skulle bli god.

Vidare troddes, att den, som först i en by
kom hem från kyrkan, skulle först få sin gröda inbärgad.

79.
2885

79

Julnatten.

Kristina Andersson, Brantelid, nära 90 år
gammal, upplyser, att man förr lade korn under ljusstaken, på vil-
ken juljuset brann julanatt. Detta korn skulle man sedan ge hönsen
för att de skulle värpa bra.

80.
2885

80

De första juldagarna

fick man ej sopa eller städa i rummen, ej heller avduka bordet.
Allt skulle då stå orört.

Vinster, Sm.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

81.
2885

81

9/10 / Skördens avslutande.

Magnus Ericsson, Brantelid, upplyser, att man
förr vid skördens avslutande uppdelade det sista i två små kärvar,
under det följande ord yttrades:

Detta ska va te de å de dina,

å detta ska va te me å de mina

varefter den ena kärven grävdes ner. /

Söndagen efter tjugonde Knut.

Upplýser vidare, att söndagen efter tjugonde Knut kallats för benskramlesöndag och kyndelsmässodagen för lilljul.

Högelid, Fanaholm den 8/3-30.

2885

83

H.Herr Lektor Eric Elgqvist,
Växiö.

Edert brev av den 27 feb. bekommet. Upp-
giften från V.Torsås om s.k. vättaljus har jag ej hört förr men Vättaljus.
håller för mycket troligt, att även i Virestad dyl. ljus förekom-
nit.

Min mor säger sig ha hört, att man förr trod-
de, att vättarna diade små barn på tårna nattetid, då de voro kin-
kiga och oroliga. Vidare sades det, att barnens tår blevo långa
och vanskapta, när vätten diade dem. Som botemedel häremot användes
vättaljus, som skulle läggas i barnets linda. Hon har dock ej sett
några sådana ljus och kan ej lämna andra upplysningar om dem, an-
nat än att hon hört namnet vättaljus i samband med botandet av
barn, som om nätterna diades på tårna av vätten. Men på grund av
detta förhållande, ligger det nära till hands att antaga, att det

2885

84

brukats stöpa vättaljus även i Virestad.

Vättarn troddes visa sig som en liten ljuslåga. Den syntes oftast inne i stugan vid spiseln men kunde även visa sig ute på marken. Enligt folktron voro de hus, i vilka vättarn höll till, skyddade för eld. De kunde ej förstöras av eldsvåda.

Avslutar härmed min skrivelse.

Högaktningsfullt

Johan M.Jonsson.